

njeg vijeka do protestantske reformacije u 16. stoljeću. Autorica objašnjava dugotrajno sudjelovanje svjetovnih autoriteta i laika u pomoći siromašnima u gradovima Zapadne Europe, te opću suradnju gradskih i vjerskih autoriteta na tom pitanju. Diskusija o reformaciji, posebice u područjima pogođenim reformacijom protestantizma, osigurava mogućnost istraživanja nekih tenzija koje mogu narasti između onih koji su podupirali građanski model zajednice, prema kojemu sve kuće siromašnih imaju pravo na pomoć, i onih koji žele oblikovati intenzivniju, usko povezanu zajednicu pojedinaca čija su prava bila utemeljena više na vjerovanju i ponašanju nego na stambenom statusu. Napetosti između građanskoga i vjerskog modela zajednice razvile su se posebice u mnogim gradovima u 16. stoljeću, gdje je jačao kalvinizam koji je dominirao tijekom tzv. Druge reformacije.

U četvrtom se poglavlju, »Pojedinci, obitelji i zajednice u urbanoj Europi protestantske i katoličke reformacije«, raspravlja o odnosima pojedinaca, obitelji i zajednice, istražujući kućni život i obiteljske uloge pojedinaca te njihov utjecaj na izgradnju građanskih i vjerskih zajednica u protestantskim i katoličkim područjima u 16. i 17. stoljeću. Lynch analizira slabljenje statusa žena na tržištu rada koje se odvija istodobno s jačanjem utjecaja udruga muških radnika. Sve češće rasprave o važnosti ženskog rada u kući stvaraju potrebu da gradske vlasti i protestantski reformatori reguliraju odnose unutar obitelji s obzirom da oni utječu na obiteljske odnose i izgradnju nove vjerske zajednice. U katoličkoj Europi crkvena je politika znatno otežala mogućnost da žene vjernice vode život izvan formalne i zatvorene zajednice. Međutim, žene su koristile osobno iskustvo i autoritet kako bi obranile svoje mjesto u javnom životu civilnoga društva.

Peto poglavlje »Stvaranje 'zamišljene zajednice': pomoć siromašnima i obitelj tijekom Francuske revolucije« pokušava istražiti obitelj i zajednicu u gradu da bi razumjela Fran-

cusku revoluciju 1789.–1794. Iako neki promatrači ispravno identificiraju obiteljski utemeljen sustav nacionalne pomoći siromašnima koji su razvili francuski revolucionari kao preteču socijalne pomoći moderne Europe, autorica pokazuje kako su revolucionari koristili stariji, građanski model kućne pomoći siromašnima da sagrade novu zajednicu na razini same nacije.

Ova knjiga posebno će biti zanimljiva povijesnim demografima, ali i ostalim stručnjacima zainteresiranim za nastanak i razvoj dobrovoljnih udruga te socijalne pomoći na prostoru Zapadne Europe. S obzirom na sličnost društvenih procesa i ekonomskog razvoja u zemljama kojima se rad pobliže bavi, mišljenja smo da bi usporedba s nekim od procesa razvitka dobrovoljnih udruga i oblika pomoći siromašnima u zemljama Istočne Europe dala knjizi određenu dinamiku. Pristup problemu na takav način bio bi znatno zanimljiviji istraživačima na našem prostoru.

Sanja Klempić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Anthony D. Smith

Nacionalizam i modernizam: kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma

Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2003, VIII, 291 str.

Pet godina poslije izvornoga izdanja u hrvatskome se prijevodu pojavila knjiga Anthonyja D. Smitha *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. Unatoč zakašnjenju, s obzirom na nedostatak takva pregleda na hrvatskome, valja pozdraviti odluku izdavača da prevede i objavi knjigu koju je autor posvetio svojim studentima, za koje kaže da

je od njih mnogo naučio (što će čitatelji hrvatskoga prijevoda saznati tek iz predgovora), i napisao za studente. Osim studentima, taj će temeljiti i analitički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma biti informativan svim početnicima u bavljenju tom temom, ali i znanstvenicima koji žele rekapitulirati znanje iz toga područja. Knjiga će biti zanimljiva svima njima, ali ju, iako je čitko i jednostavno pisana, neće moći svi jednako pratiti. Naime, premda Anthony D. Smith ne skriva da nije nepristran («Premda se nadam da sam pokazao jake i slabe strane svakog pristupa ili teorije, kao pristaša teorijske rasprave ne pravim se da sam vrijednosno neutralan *vis-à-vis* raznih teorija i stajališta koje ispitujem», str. vi), slabiji poznavatelji njegova znanstvenog opusa lako mogu biti preusmjereni na zavodljive staze njegove uvjerljivosti budući da on nije autor koji samo iznosi skupljena znanja o teorijama, već ima i vlastitu teoriju što je predstavlja čitateljima. Hrvatskoj publici koja se nije specijalizirala za ovu tematiku od velike bi pomoći za šire razumijevanje Smithova istraživačkog polazišta bio svojedobno najavljeni, ali nikad objavljeni prijevod njegove utjecajne knjige *The Ethnic Origins of Nations* (1986).

Otkako je sedamdesetih godina 20. stoljeća otvorena Pandorina kutija etničkih studija, pojavilo se mnoštvo istraživača i autora te fluidne i mnogima zanimljive teme. Među njima je A. D. Smith jedan od najplodnijih i iznimno cijenjenih. Osim knjige *The Ethnic Origins of Nations*, i njegove knjige *Theories of Nationalism* (1971, 1983), *Nationalism in the Twentieth Century* (1979), *The Ethnic Revival in the Modern World* (1981), *National Identity* (1991), *Nations and Nationalism in a Global Era* (1995), *Myths and Memories of the Nation* (1999), *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (2000) i *Nationalism: Theory, Ideology, History* (2001) neizostavna su literatura svakomu tko se ozbilj-

nije bavi problematikom etničnosti, nacije i nacionalizma.

U *Nacionalizmu i modernizmu*, s ciljem da dade »kritički pregled novijih *eksplicij*skih teorija i pristupa nacijama i nacionalizmu« (str. vi), Smith je grupirao teorije nacionalizma i predstavio ih unutar dviju velikih skupina, u okviru dvaju velikih poglavlja knjige. Jednu skupinu čine modernističke teorije, kako sam kaže, »još uvijek vladajuća ortodoksija na tom području« (str. vi), a drugu kritike modernizma i alternative. Povijest proučavanja nacionalizma dijeli na tri razdoblja. Prvi teoretičari nacionalizma, smatra Smith, miješali su evolutivni prikaz nacija s određenim stupnjem voluntarizma, te prijedlog za politički aktivizam s osjećajem dugoročnih etnokulturnih korijena nacija (Michelet, Lord Acton, Herder, Renan). Potkraj toga razdoblja, koje je započelo krajem 18. stoljeća, pojavljuju se intelektualni temelji klasične modernističke teorije (marksistička tradicija, tradicija psihologije gomile i radova socijalne psihologije, djelo Maxa Webera te »naslijeđe durkheimovskog naglašavanja zajednice«) (str. 14). Sljedeće razdoblje započinje u šezdesetim godinama 20. stoljeća, u doba liberalizacije Zapada i dekolonizacije – razdoblje modernističke paradigme nacionalizma. U trećem razdoblju, tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina, modernističke su se teorije proširile, ali i stekle svoje oponente.

Nakon uvoda, u prvom dijelu knjige, »Vrste modernizma«, govori o modernističkoj perspektivi čije je polazište uska povezanost nacionalizma i modernog svijeta, nacionalizam kao unutarnji element modernizacije. Smith smatra da je modernistička paradigma u opadanju, jednako kao i njegova ideologija – nacionalizam. U prvom poglavlju ovoga dijela, »Kultura industrijalizma«, razmatra Gellnerovo shvaćanje nacionalizma s kojim je polemizirao još u svojoj prvoj knjizi o nacionalizmu, *Theories of Nationalism*, u kojoj su opsežno prikazane

teorije nacionalizma nastale pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Raspravu između Gellnera i njegova nekadašnjeg učenika mogli su pratiti čitatelji časopisa *Nations and Nationalism*. Premda Smith priznaje svome učitelju njegove zasluge, kritizira njegov modernizam. U sljedećem poglavlju Smith analizira teorije temeljene na marksističkome naslijeđu koje nastoje pokazati uzročno-posljedičnu vezu između kapitalizma i nacionalizma. Slijede teorije koje »u modernoj birokratskoj državi vide izvor i okvir modernih nacija i nacionalizma, a u političkim i vojnim snagama i institucijama ključeve objašnjenja njihova nastanka« (str. 72), pri čemu autor posebno upućuje na Anthonyja Giddensa, Charlesa Tillyja, Michaela Manna i Johna Breuillyja. Gotovo cijelo poglavlje »Politički mesijanizam« govori o radu Eliea Kedouriea usredotočujući se na ulogu religije, odnosno na nacionalizam kao »građansku religiju«. Među modernistima iz osamdesetih godina izdvaja djela Erica Hobsbawma i Benedicta Andersona, za koje su nacije i nacionalizam »konstrukcije i kulturni artefakti« (str. 120).

U drugom dijelu knjige, znakovita naslova »Kritičari i alternative«, najprije govori o primordijalizmu (sociobiološke i kulturne orijentacije) i perenijalizmu (koji moderne nacije izvode iz temeljnih etničkih spona, a ne iz procesa modernizacije) u opreci s kojima je modernistički pristup i nastao. Smithova je namjera pokazati zašto su te dvije paradigme neprihvatljive i izložiti vlastiti pristup koji ne smatra ni primordijalizmom ni perenijalizmom ni modernizmom, već etnosimbolizmom, svojevrsnim pomicanjem različitih pristupa. Dakle, nacije nisu od pamtivijeka, niti traju u kontinuitetu kroz dugo vrijeme, a niti ih se može jednostavno izvesti iz novih procesa modernizacije. »*Etnosimbolizam* želi otkriti simboličko naslijeđe etničkih identiteta pojedinih nacija i pokazati kako moderni nacionalizmi i nacije, suočavajući se s problemima modernog doba, ponovno otkrivaju i reinterpetiraju sim-

bole, mitove, sjećanja, vrijednosti i tradicije svojih etnopovijesti« (str. 228).

U zadnjem poglavlju daje kritiku postmodernističkih pristupa, za koje kaže da većina njih »predstavlja neku od modernističkih paradigmi iz koje onda žele 'iskoračiti' kako u pogledu razdoblja tako i u pogledu 'faza' razvoja samih fenomena« (str. 223). One prema njegovu mišljenju ne donose neku opću teoriju nacionalizma i fragmentiraju istraživačko polje.

Svjestan problema tipologizacije, Smith u zaključku, podsjećajući na Maxa Webera, nabroja probleme koji otežavaju svaki postupak uočavanja teorija nacionalizma i njihovih paradigmi. U tome kontekstu razumljivo je da ni mnogobrojni razmatrani teoretičari nacije i nacionalizma koje je Smith razvrstao po preciznosti što ih je sam uredio ne moraju nužno biti zadovoljni mjestom koje im je dodijeljeno.

Josip Kumpes

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Dragutin Babić, Ivan Lajić i Sonja Podgorelec

Otoci dviju generacija

Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2004, 233 str.

Knjiga *Otoci dviju generacija* već je drugi rezultat zajedničkog istraživačkog rada autora Ivana Lajića, Sonje Podgorelec i Dragutina Babića na društveno-demografskoj strukturi, razvojnoj dinamici i perspektivama pojedinih jadranskih otoka. Nakon knjige *Otoci – ostati ili otići?* (Zagreb, IMIN, 2001), u kojoj su prikazani rezultati istraživanja populacije šibenskih otoka Prvića i Zlarina te učeničke populacije otoka Krapnja, koja svakodnevno putuje na kopno radi